

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 1217/1-XIV/3 26.09.2013. године	
---	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој VII редовној седници, 26.09.2013. године – на основу чл. 231. став 1. алинеја 15. и 16. и члана 278. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: «МЕСТА БУЋЕЊА САВЕСТИ» КАО ЧУВАРИ КОЛЕКТИВНОГ ПАМЋЕЊА, докторанда Милице Божић Маројевић.

За ментора је одређен доц. др Драган Булатовић.

Доставити: 1х Универзитету у Београду 1х Стручном сараднику за докторске дисертације 1х Шефу Одсека за правне послове 1х Архиви	ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА Проф. др Милош Арсенијевић
---	---

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
<u>04/1-2 бр. 6/2370</u>	
(број захтева)	
<u>27.09.2013.</u>	
(датум)	Веће научних области друштвено-хуманистичких наука
	(Назив већа научних области коме се захтев упућује)

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

«Места буђења савести» као чувари колективног памћења

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ историја уметности

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Милица (Слободан) Божић Маројевић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски у Београду

Година 2005. дипломирања:

Назив мастер рада кандидата:

Очување нематеријалне баштине. Модели памћења.

Случај првог курса историје уметности

Назив факултета на коме је магистарска теза одбрањена: Филозофски

Година одбране мастер рада: 2008.

Обавештавамо вас да Наставно-научно веће је

на седници 26.09.2013. одржаној

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА
	<u>Проф. др Милош Арсенијевић</u>

Додатак уз образац 1.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

за кандидата Милицу Божић Маројевић

Име и презиме ментора: Др Драган Булатовић

Звање: доцент

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. "Cultural Heritage as a Brand or Museum as Economy of a Wish", Зборник Матице српске за ликовне уметности 39 (Нови Сад 2011), 285-295 (ISSN 0352-6844, UDC 008(4)).
2. "Nauk odgonetanja umetničkog poslanstva između aporija estetičkih paradigmi i šavova hermeneutičkih parabola", Zbornik Seminara za studije moderne umetnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu 8, Beograd 2012, 109-123, ISSN 2217-3951, UDC 7.01; 111.852 Merlo-Ponti M.; 7.038.53 Todosijević R., ID: 190080012
3. *Musology and/as Hermeneutics*, (zbornik) «Ivi Maroeviću baštinici u spomen», Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Spomenice, knjiga 2, Zagreb 2009, 61-71. Urednic: prof dr sc Žarka Vujić, prof dr sc Marko Špikić. Recenzenti: prof dr sc Damir Boras, prof dr sc Julija Lozzi-Barković. UDK: 069.01-05 Maroević, I.7.025.3/.4(497.5). Key words: museology, museality, hermeneutics
4. *Дискурс неалузивне продукције и нужна алузивност интерпретације*, Зборник за ликовне уметности Матице српске 38, 263-273,
5. "Vrednovanje kulturnog nasljeđa", Crna Gora u XXI stoljeću - u eri kompetitivnosti / Montenegro in XXI century - in the Era of Competitiveness, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Posebna izdanja (monografije i studije), Knjiga 73, svaka 9, urednik akademik Nenad Vuković, Podgorica 2010, 61-70, CIP 008(497.16)"20"(082), ISBN 978-86-7215-245-6, COBISS.CG-ID 16203024

Заокружити одговарајућу опцију (А, Б, В или Г):

А) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији техничко-технолошких, природно-математичких и медицинских наука ментор треба да има најмање три рада са SCI, SSCI, ANCI или SCIE листе, као и Math-Net.Ru листе.

Б) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији друштвено-хуманистичких наука ментор треба да има најмање три рада са релевантне листе научних часописа (Релевантна листа научних часописа обухвата SCI, SSCI, AHCI и SCIE листе, као и ERIN листу, листу часописа које је Министарство за науку класификовало као M24 и додатну листу часописа коју ће, на предлог универзитета, донети Национални савет за високо образовање. Посебно се вреднују и монографије које Министарство науке класификује као M11, M12, M13, M14, M41 и M51.)

В) У случају израде докторске дисертације према ранијим прописима за кандидате који су стекли академски назив магистра наука ментор треба да има пет радова (референци) које га, по оцени Већа научних области, квалификују за ментора односно дисертације.

Г) У случају да у ужој научној области нема квалификованих наставника, приложити одлуку Већа докторских студија о именовању редовног професора за ментора.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Датум 13.02.2013._

М.П.

Филозофски факултет Универзитета у Београду

ОДЕЉЕЊЕ ЗА ИСТОРИЈУ УМЕТНОСТИ

Семинар за музеологију и заштиту наслеђа

Милица Божић Маројевић, дипломирани историчар уметности - *мастер*

Образложење теме докторске дисертације

„Места буђења савести“ као чувари колективног памћења

1. ПРЕДМЕТ РАДА

Предмет предложеног истраживања јесу *места буђења савести*, као модели очувања колективне меморије у транзиционим друштвима која су у недавној прошлости претрпела масовна страдања. Дефинисали смо га кроз проблем повезивања сећања, као елемента неопипљиве баштине, са физичким простором, те размишљања како тај однос интерпретирати као музеолошку вредност. У којој мери и како наведени модел у пракси може да функционише, проверићемо на примеру креирања „Места буђења савести“ у Брчко Дистрикту БиХ.

Места буђења савести, у литератури на енглеском језику: *Sites of Conscience*, под тим именом постају актуелна крајем XX века, иако историја уметности, али и друге дисциплине и науке, бележе постојање меморијалних активности од праисторије, све до данашњих дана. Премда су око самог превода синтагме на српски језик постојале термилошке недоумице, које су се кретале око синонимских финеса на релацији савест - свест - освешћење, ипак смо изабрали прву реч, будући да је освешћење на неки начин последица постојања савести.¹ Даље, сама савест је

¹ Проблемима термилошког одређења свести и савести, те њиховог повезивања с мишљењем, детаљно се бави Јирген Хабермас у књизи *Јавно мњење. Истраживање у области једне категорије грађанског друштва* (целина 4, глава 12).

индивидуална категорија ² и потпуно у складу са постулатима такозване *нове музеологије*, која инсистира на личном доживљају и локалном контексту. То је управо и база на којој је сам концепт формирања оваквих меморијала утемељен.

Према дефиницији коју је 2005. године дала The International Coalition of the Historic Sites Museums of Conscience³ *места буђења савести* се дефинишу као музеј који интерпретира наслеђе кроз историјска места, организује програме и стимулише дијалог о горућим друштвеним питањима, промовише хумане вредности и дозвољава могућност ангажовања локалне заједнице у свом раду. Другим речима, а у контексту музеологије, овај феномен је најлакше дефинисати као врсту *меморијала*, у најширем смислу те речи.

У друштвима у којима су се десили злочини од стране репресивних режима лако је постићи консензус око тога шта и како треба да се обележи и сачува од заборава. Међутим, у ситуацијама етничких и грађанских сукоба, формирање оваквих меморијала је својеврстан изазов, јер не постоји заједнички догађај, место или датум који је позитиван у сећањима различитих заједница. У таквим случајевима неопходна је *тема, концепт* или *феномен*, око којих градимо памћење, смештајући га у одређени просторни контекст. Идеју коју смо препознали као *универзалну* потом илуструјемо одабиром и презентацијом материјала, односно анализом идеје музеолошке вредности и њихових материјалних носилаца. Сама интерпретација мора да осигура и емотивни и педагошки ниво, да сачува сећања и афирмише непонављање злочина, те, у перспективи, помирење. Из угла транзиционе правде, где се овај термин користи, *места буђења савести* су део процеса меморијализације у домену симболичких

² „Када људи говоре о стварима по својој савести, не може се претпостављати да самим тим поуздано знају истину о ономе што говоре. Стога савест дефинишем као непосредно мњење.“ Hobbs, T. (1650): *Elements of Law, Natural and Politic*, Electronic Text Center, University of Virginia Library, <http://etext.lib.virginia.edu/toc/modeng/public/Hob2Ele.html>, приступљено 11. 07. 2013.

³ Annotated Accreditation Criteria, <http://www.sitesofconscience.org/wp-content/uploads/Annotated-Accreditation-Criteria.pdf>, 15.01.2013.

репарација. Меморијализација је процес креирања јавних меморијала, а јавни меморијали обухватају различите пројекте и активности који се дешавају у јавној сфери, с идејом да заштите сећање на догађаје, периоде и личности од значаја за живот одређене индивидуе, породице, друштвене групе или за заједницу у целини. Они обухватају различите форме - од споменика, спомен плоча, спомен соба, музеја и меморијалних паркова, преко организовања дана сећања, маршева, парада, демонстрација, израде уметничких радова (као што су мурали, графити, позоришне представе, филмови, изложбе, компоновање песама), па све до иницијатива за мењање назива улица, тргова, институција, или, коначно, креирања платформе за јавно слушање искустава жртава и других актера сукоба, пројеката усмене историје, задужбинарства, веб презентација.

Меморијализација, као процес, дубоко је политизована. Она пресликава политичку, културну, историјску и друштвену стварност у одређеној држави, јер водеће елите, првенствено политичке, одлучујуће утичу на то кога ћемо и зашто памтити. Сама потреба за сећањем детерминисана је историјским, социо-економским, културним и политичким контекстом у којем се изграђује. То конкретно значи да се друштво неће сећати *свега*, већ првенствено оних догађаја, периода или особа које водеће елите одреде као важне. Имајући све ово на уму, лако је уочити повезаност просторних и меморијских елемената у формирању музеолошких вредности и њихове улоге у успостављању *места буђења савести*.

2. ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Одабиром овако комплексне теме желимо да покажемо да су *места буђења савести* реално остварив модел за чување колективног памћења у заједницама у којима су се десила масовна кршења људских права. То ћемо постићи дефинисањем чврсте везе између *неопипљивог* садржаја памћења, физичког *простора* и *предмета* који одражавају и подстичу сећање. Такође, дефинисаћемо и комуникацијске кодове који ће очувати

трезорску поузданост кроз процес стандардне музеализације, чиме ћемо се везати за темељни појам херитологије – музеолошку вредност. Критичка анализа типизираних модела *превазилажења негативног наслеђа* које нуди искуство других земаља у транзицији, основа је за изналагање ефикаснијег дугорочног програма критичког памћења, који ће оптимизовати најновија теорија мнемозофије и херитолошке праксе. Рачуна се и на реафирмацију процеса музеализације која обједињује научну истину и њену културну употребу.

3. ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ

Комеморативне активности, а пре свега подизање меморијалних центара и споменика, у најдиректнијој су вези са потребом појединаца, породица и друштва у целини да памте одређене личности и догађаје. Сасвим је јасно да жртве кршења људских права не могу да забораве, а да државе морају да изнађу начин да сачувају сећање на такве злочине.

Теоријски оквир за хипотезу пронашли смо у следећем: музеологија се дакако бави изучавањем сведочанствености баштине, њеним очувањем и употребом. Својство сведочанствености подразумева да је интегрални део неког предмета управо памћење. Оно склапа различита искуства у смисаони низ и тако добијамо сведочанствени поредак предмета. Читав тај процес се реализује у неком простору, који дефинише границе тог предмета. Из ове интеракције предмета и простора рађају се музеолошке вредности, то јест скуп својстава која омогућавају премештање предмета из његове реалности, у један нов, музеолошки контекст.

Ако пођемо од претпоставке да се у музеј, у најширем значењу тог термина, иде због препознавања *истине*, а да комеморативне активности обезбеђују емотивни аспект, *место буђења* савести, као меморијал који задовољава наведене критеријуме, представља адекватан начин за очување колективног памћења.

4. МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА

Интересовање за прошлост, а кроз то и за индивидуално и колективно памћење, незаобилазан је део савремених истраживачких токова науке о баштини. Из тога произлази и проналажење начина да се артикулишу и изразе идентитети данас, под неоспорним притиском глобализације и транзиције. Зато је тема проистекла из реално пројектованог научно-истраживачког ангажмана на терену, са једне стране, и намере да се примене искуства најновије мултидисциплинарне теорије с друге. Истраживање на терену обавили смо током 2012. и у првим месецима 2013. године и обухватило је, поред увида у стање споменичке баштине и меморијализацијских процеса у БиХ, серије индивидуалних интервјуа и консултација са фокусним групама. Наиме, крај XX века, обележен ратним сукобима пре свега на Балкану, допринео је томе да у данашњим, постмодерним друштвима, различите етничке заједнице позивају на признање злочина над *другима* (и, у перспективи, помирење). То даље указује на потребу да се изграде културе памћења, што када је реч о тако блиској прошлости, испуњеној још увек незацељеним ранама, о којима ни историјске науке нису дале коначан суд, није једноставан процес. Како је сећање динамичка категорија, нове вредности, идеје, уверења потискују старе наративе и у таквим процесима појам памћења постаје доминантан. Кроз теренско истраживање дошли смо до следећих питања - шта памтимо, а шта заборављамо? Како прошлост одређује садашњост и обликује будућност? Какви су односи између памћења и споменика, архива и музеја? Како да разумемо двоструку природу споменика: као средство идеолошки везане меморије и / или као стални извор креативне надоградње и стварања нових сећања? Да бисмо дошли до одговора, анализирали смо обимну грађу, почев од стручних и теоријских радова у вези са херитологијом, теоријом музејске комуникације, критичком музеологијом, али и транзиционом правдом и процесом меморијализације. Проучили смо студије случаја, а узели смо у обзир и домаће и међународне правно-програмске документе, те извештаје које су израдили појединци или домаће и међународне владине, невладине и стручне организације.

Дакле, методологију истраживања базирали смо на теорији музејске комуникације, која у процесу сазнања тежи да успостави комуникацијски ток полазећи од музеалије, као основе музеолошких истраживања, а у циљу презентације. Реч је о интердисциплинарној и мултидисциплинарној свеобухватној анализи: формалној, структуралној и коначно компаративној. Поред историографског приступа за опис вредности наслеђа, у раду ћемо примењивати методологију херитолошког описа значењских вредности нематеријалног наслеђа. Идеја је да се примени одговарајући модел његове презентације у оквиру *места буђења савести*. Такође, методологију ћемо засновати на дефинисању и проучавању материјалних и нематеријалних сегмената културне баштине који формирају памћење. Њих ћемо посматрати кроз историјске, географске, друштвено-политичке, културне и социјалне околности. Даље, у раду ћемо користити *информацијски метод*, на основу којег ћемо разликовати три приступа предмету културне баштине - документацијски, комуникацијски и информацијски. Једна од улога документације јесте да заштити значења предмета баштине. Значење се документује бележењем интерпретације вредности предмета, затим документацијом музеалности (као јединства материјала, облика и значења појединог предмета баштине) или оних функција које су очитане у предмету и по којима се смањује поље његове музеалне неодређености, а повећава поље музеалне одређености. Тако прикупљени подаци одговараће индуктивном истраживању социјалних стања и владајуће парадигме идентитета. На крају, користимо и компаративну анализу, кроз одговарајуће студије случаја, уз претпоставку да би овакав обједињени приступ омогућио заштиту, чување и презентацију колективног памћења и у том контексту одговорио постављеној хипотези.

5. ПЛАН РАДА

План рада ћемо спроводити у два основна правца. Први ће се тичати истраживања - теоријског и документарног. Други ће се односити на само писање докторске тезе. Дакле, након проширивања теоријских знања, као и

утврђивања научно утемељеног оквира за даљу анализу грађе, приступиће се документарном прикупљању материјала, а потом њиховој интерпретацији кроз писани рад. Читав тај поступак састојаће се из пет фаза. **Првом фазом** ћемо дефинисати предмет, циљеве и почетне хипотезе истраживања. У складу с тим, у **другој фази** ћемо формирати методологију. Ову фазу карактерише изучавање музеолошких теорија, те њихових релација у односу на сећање и памћење.⁴ Документарно и емпиријско испитивање на терену, као и прикупљање релевантне грађе резервисано је за **трећу фазу**. Реална основа за реализацију овог дела плана је учешће кандидата као међународног консултанта на пројекту Развојног програма Уједињених нација, у вези са меморијализацијским процесима у Босни и Херцеговини. У **четвртој фази** реализоваћемо анализу, систематизацију и интерпретацију прикупљеног материјала, а на основу теоријског оквира који смо успоставили. Резултати ове фазе отварају могућност за крајњу верификацију циља истраживања. Завршна, **пета фаза** подразумева доношење закључака, који треба да резимирају и систематизују резултате претходних етапа и потврде научни допринос истраживања.

6. СТРУКТУРА

Уводна разматрања:

Почетно поглавље смо замислили као целину која ће открити изворе и разлоге бављења проблемима повезивања сећања, као елемента недодирљиве баштине, са физичким простором, те размишљања како тај однос интерпретирати као музеолошку вредност; показати одакле смо почели испитивање - историјски и географски оквир, актуелно друштвено стање, претходна истраживања у датој области; уследиће шта смо желели да постигнемо кроз изложу хипотезу, искуства меморијализације у свету; и, на крају, разматраћемо услове настанка музеолошке вредности и

⁴ Диференцијација између сећања и памћења се у овом раду користи према схватању Тодора Кулића. У том смислу, памћење се односи на складиштење садржаја прошлости, а сећање на актуализовање сачуваних садржаја (Kuljić, 2006)

основна теоријска и методолошка полазишта на основу којих смо то учинили.

Уводна разматрања садржаће, такође, кратак историјски преглед меморијалних активности, као претеча *места буђења савести*, те иконографске композиције којима се меморијали смештају у домен историје историје уметности.

Појам места буђења савести

Будући да је реч о релативно новом и непознатом термину, у овом поглављу ћемо се бавити дефинисањем појма, његовим значењем у оквиру транзиционе правде, процеса меморијализације, те начинима на које га је могуће увезати са баштином и кроз њега презентовати музеолошке вредности.

Модел памћења

Велики број теоретичара истиче памћење као суштински фактор да се не понови негативно наслеђе прошлости. Кључну улогу у томе игра чување сећања памћењем. Сећања, као сегмент неопипљиве баштине, даље треба довести у везу са физичким простором и потом комуницирати музеолошке вредности.

Компаративне студије

На основу примера грађанских ратова из других држава (пре свега Грчке и Шпаније), те начина суочавања с прошлошћу два опозитна примера (Немачке и Јапана), направићемо основ и увод за тумачење стања на Балкану. Инструмент истраживања биће оралне историје. Даље, у овој целини анализираћемо постојеће музеје помирења и места сећања на просторима некадашњих логора.

Пример из праксе - „Место буђења савести“ у Брчко Дистрикту Босне и Херцеговине:

Истраживање на терену спровели смо у Брчком и околини. Ова територија је узета као репрезентативна, с обзиром на то да је Дистрикт и данас троетнички, да је претрпео масовна страдања у сукобима од 1992-95, да има законско уређење као држава у држави, да је најбогатији ентитет у БиХ. С друге стране, у Дистрикту никада није дошло до фактичког помирења народа, не постоји музеј, меморијал, архив, заједнички споменик, не постоји консензус око наслеђа прошлости, а сукоба нема јер нема никакве комуникације осим унутар припадајућег етноса. Сви наведени чиниоци су омогућили да се истраживање обави на релевантном узорку, да постоји законска и финансијска могућност да се препоруке за формирање *места буђења савести* реализују. У овом поглављу ћемо представити процес испитивања, резултате и препоруке за програм меморијализације и изглед *места буђења савести* у Брчком.

Закључна разматрања:

Конечно, закључак указује на значај прављења *места буђења савести* на територијама где су почињена масовна кршења људских права, затим њихов допринос очувању материјалне и недодирљиве баштине, као и улогу у формирању културе памћења. Изложићемо и уверење да постоје реалне могућности да се оваква *места* остваре, као и због чега су она боља од *класичних облика музејских активности* (музеја помирења, на пример) или других форми презентације наслеђа у мултиетничким срединама. Такође, у практичном домену даћемо препоруке у контексту изгледа и програма меморијала, а у теоријском образложити да се памћење, као шири културни феномен, формира на осетљивој корелацији научног и излагачког, музеолошког и културног наратива.

7. ЛИТЕРАТУРА

Anderson, B. (2000). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London, New York: Verso.

- Ankersmit, F.R. (2002). Commemoration and National Identity. In *Memória, identidade e historiografia. Textos de História: Revista do Programa de Pós-Graduação em História da UnB* (pp. 15 - 37). Brasília: UnB.
- Asman, A. (2002). *Rad na nacionalnom pamćenju*. Beograd: XX vek.
- Асман, А. (2011). *Дуга сенка прошлости*. Београд: XX век.
- Ashworth, G. (2002). Conservation, designation and revaluation of property: The risk of heritage innovation. *International Journal of Heritage Studies*, 8(1), 9-23.
- Ashworth, G., & Howard, P. (1999). *European Planning and Management*. Exeter: Intellect Books.
- Asplant, T., & Dawson, G., & Roper, M. (Eds.). (2004). *Commemorating War: The Politics of Memory (Memory and Narrative)*, (1st ed.). New Jersey: Transaction Publishers
- Assmann, J. (1988). Collective Memory and Cultural Identity. In J. Assmann & T. Hölscher (Eds.), *Kultur und Gedächtnis* (pp. 9-19). Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Barsalou, J., & Baxter, V. (2007). *The urge to remember: The role of memorials in social reconstruction and transitional justice*. Washington D. C.: United States Institute of Peace.
- Bauer, A. (2007). New ways of thinking about cultural property: A critical appraisal of the antiquities trade debates. *Fordham International Law Journal*, 31(3), 689-724.
- Bickford, L. (2008). Radovi na sećanju/Radovi sećanja. *Forum za tranzicionu pravdu*, 2, 28-39.
- Bickford, L. (February 2009). *Transforming a legacy of genocide: Pedagogy and tourism at the killing fields of Choeung Ek*. Report for the International Center for Transitional Justice.
- Blake, J. (2000). On Defining the Cultural Heritage. *International and Comparative Law Quarterly*, 49(1), 61-85.
- Brett, S., Bickford, L., Ševčenko, L., & Rios, M. (2007). *Memorialization and democracy, state policy and civic action*. Report for the International Coalition of Sites of Conscience.
- Булатовић, Д. (2005). Музеологија и/као херменутика. *Гласник Народног музеја Црне Горе*, 2, н. с., 109-121.
- Булатовић, Д. (2005). Баштинство или о незаборављању. *Крушевачки зборник*, 11, 7-20.
- Булатовић, Д. (2009). Музеализација стварније будућности, *Музеју*, 2, 7-16.
- Burdije, P. (1978). Umetnička dela i razvijanje ukusa. *Kultura*, 41, 9-28.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). New York: Greenwood.
- Бурдије, П. (2003). *Правила уметности*. Нови Сад: Светови.

- Brown, T. J. (2004). *The public art of civil war commemoration: A brief history with documents*. Boston: Bedford/St. Martin's.
- Buruma, J. (2002). *Plata za krivicu. Uspomene na rat u Japanu i Nemačkoj*. Beograd: Samizdat B92.
- Cairns, E., & Roe, D. E. (Eds.). (2003). *The role of memory in ethnic conflict*. New York: Palgrave Macmillan.
- Carrier, D. (Winter 2003). Remembering the past: Art museums as memory theaters. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 61(1), 61-65.
- Carruthers, M. (1998). Collective memory and memoria rerum (An architecture for thinking). In M. Carruthers (Ed.), *The Craft of Thought: Meditation, Rhetoric, and the Making of Images* (pp.7-21). Cambridge: Cambridge University Press.
- Confino A. (December 1997). Collective memory and cultural history: Problems of method. *The American Historical Review*, 102(5), 1386-1403.
- Connerton, P. (1989). *How societies remember*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Greiff, P. & Duthie, R. (Eds.). (2009). *Transitional justice and development: Making connections*. New York: International Center for Transitional Justice and Social Science Research Council.
- Dolff-Bonekämper, G. (2010). Cultural Heritage and Conflict: the view from Europe. *Museum International*, 245-246 (62/1-2), 14-19.
- Duffy, T. M. (2004). Museums of human suffering and the struggle for human rights. In B. M. Carbonell (Ed.), *Museum Studies - An Anthology of Contexts* (pp.10-16). Malden, MA: Blackwell.
- Edkins, J. (2003). *Trauma and the memory of politics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Edson, G. (2004). Heritage: Pride or passion, product or service?. *International Journal of Heritage Studies*, 10(4), 333-348.
- Eyerman, R. (Jun 2004). The past in the present: Culture and the transmission of memory, *Acta Sociologica*, 47(2), 159-169.
- Fuko, M. (2005). Druga mesta. U *Mišel Fuko: 1926-1984: hrestomatija* (pp.29-36). Novi Sad.
- Gillis, J. (Ed.). (1994). *Commemorations: The politics of national identity*. Princeton N.J.: Princeton University Press.
- Ginet, C. (2004). *Knowledge, perception, memory*. NY: Ithaca
- Graham, B., Ashworth, G. J., & Tunbridge J. E. (2005). The uses and abuses of heritage. In G. Corsane (Ed.), *Heritage, museums and galleries: an introductory reader* (pp. 26-37). London - New York: Routledge.
- Habermas, J. (1969). *Javno mnjenje. Istraživanje u oblasti jedne kategorije građanskog društva*. Beograd: Kultura.

- Habermas, J., Lennox, S., & Lennox, F. (Autumn, 1974). The public sphere: An encyclopedia article. *New German Critique*, 3, 49-55.
- Hamber, B. (1998). Remembering to forget: Issues to consider when establishing structures for dealing with the past. In B. Hamber (Ed.), *Past imperfect: Dealing with the past in Northern Ireland and societies in transition* (pp. 56-78). INCORE: Northern Ireland.
- Hamber, B., & Wilson, R. A. (2002). Symbolic Closure through Memory, Reparation and Revenge in Post-conflict Societies. *Journal of Human Rights*, 1(1), 35-53.
- Harvey, D. C. (2001). Heritage pasts and heritage presents: temporality, meaning and the scope of heritage studies. *International Journal of Heritage Studies*, 7(4), 319-338.
- Healing Through Remembering's Commemoration Sub Group. (2008). *At The End of The Day: Commemoration - Forward thinking into the Past*. Report presented at the round table event held in January 2007 at the Institute of Irish Studies, Queen's University Belfast, Ireland.
- Hite, K. (2007). „The Eye that Cries“: The politics of representing victims in contemporary Peru. *A Journal on Social History and Literature in Latin America*, 5(1), 108-134.
- Holtorf, C. (2011). The changing contribution of cultural heritage to society. *Museum International*, 249-250 (63/1-2), 8-16.
- Jelin, E. (1993). *State repression and the struggle for memory*. London: Latin American Bureau.
- Jokilehto, J. (2005). *Definition of cultural heritage: References to documents in History*. Rome: ICCROM.
- Kansteiner, W. (May 2002). Finding meaning in memory: A methodological critique of collective memory studies. *History and Theory*, 41(2), 179-197.
- Kgalema, L. (1999). *Symbols of hope: Monuments as symbols of remembrance and peace in the process of reconciliation*. Research report written for the Centre for the Study of Violence and Reconciliation.
- Кернер, Џ. Л., & Раусинг, Л. (2004). Вредност. У Р. С. Нелсон & Р. Шиф (Прир.), *Критички термини историје уметности* (стр. 499-516). Нови Сад: Светови.
- Klein, K. L. (Winter 2000). On the emergence of memory in historical discourse. *Representations*, 69, 127-150.
- Kuljić, T. (2006). *Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*. Beograd: Čigoja.
- Leite, J. M. V. (2009). Cultural heritage and monument, a place in memory. *City and Time* 4(2), 23-33.
- Levinson, S. (1998). *Written in stone: Public monuments in changing societies*. Durham: Duke University Press.

- Low, P., Oliver, G. J. & Rhodes, P. J. (Eds.). (2012). *Cultures of commemoration: War memorials, ancient and modern*. London: PBA 160 British Academy and Oxford University Press.
- Maroević, I. (1976). Muzejski predmet kao spona između muzeologije i temeljne naučne znanosti. *Informatologia Yugoslavica*, 18(1-2), 27-33.
- Maroević, I. (1988). Komunikacijska uloga muzejske izložbe. *Informatica Museologica*, 19(1-2), 90-91.
- Maroević, I. (1989). Interdisciplinarni i stalni postavi u muzejima. *Informatica Museologica*, 1-2, 14-18.
- Maroević, I. (1993). *Uvod u muzeologiju*. Zagreb: Zavod za informacijske studije.
- Maroević, I. (2002). Povezivanje muzeologije i nematerijalne baštine protiv tradicionalnog muzeja ili vraćamo li se izvornom muzeju. *Osječki zbornik*, 26, 241-245.
- Maroević, I. (2004). *Baštinom u svijet*. Petrinja: Matica hrvatska.
- Naidu, E., & Adonis, C. (2007). *History on their own terms: The relevance of the past for a New Generation*. <http://www.csvr.org.za/docs/livingmemory/history.pdf>
- Naidu, E. (2004). *Empowerment through Living Memory: A community-centred model for memorialisation*. Research report written for the Centre for the Study of Violence and Reconciliation.
- Nora, P. (Spring 1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations* 26 (Special Issue: Memory and Counter-Memory), 7-24.
- Olick, J. K., & Robbins, J. (1998). Social memory studies: From 'collective memory' to the historical sociology of mnemonic practices. *Annual Review of Sociology*, 24, 105-140.
- Parshall, P. (1999). The Art of Memory and the Passion. *The Art Bulletin*, 81(3), 456-472.
- Rogoff, I. (2002). Hit and run - museums and cultural difference. *Art Journal*, 61(3), 63-73
- Sapnar Ankerson, M. (May 2012). Writing web histories with an eye on the analog past, *New Media and Society*, 14(3), 384-400.
- Sevcenko, L., & Russell-Ciardi, M. (February 2008). Foreword: Sites of Conscience: Opening Historic Sites for Civic Dialogue. *The Public Historian*, 30(1), 9-15.
- Sevcenko, L. (2010). Sites of Conscience: new approaches to conflicted memory. *Museum International*, 245-246(62/1-2), 20-25.
- Shipley R. (2000). Heritage designation and property values: Is there an effect?. *International Journal of Heritage Studies*, 6(1), 83-100.
- Stam, D. (2005). The informed muse: The implications of 'The New Museology' for museum practice. In G. Corsane (Ed.), *Heritage, museums and galleries: an introductory reader* (pp. 267-283). London - New York: Routledge.

- Ševčenko, L. (2004). *The Power of Place: How historic sites can engage citizens in human rights issues*. Minneapolis, MN: Center for Victims of Torture.
- Šola, T. (2002). *Marketing u muzejima ili o vrlini i kako je obznaniti*. Beograd: Clio.
- Šola, T. (2011). *Prema totalnom muzeju*. Beograd: Filozofski fakultet, Centar za muzeologiju i heritologiju; Kruševac: Narodni muzej.
- Šola, T. (2012). *Eternity does not live here any more: a glossary of museum sins*. Zagreb: Author.
- Winter, J. (1995). *Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Healing Through Remembering (n.d.). (November 2007). *Without walls*. A Report on Healing Through Remembering's Open Call for Ideas for a Living Memorial Museum of the conflict in and about Northern Ireland.
- Yates, F. (1966). *The art of memory*. London: New York.
- Young, L. (1999). Globalisation, culture and museums: A review of theory. *International Journal of Heritage Studies*, 5(1), 6 -15.

10. 09. 2013.

ИЗВЕШТАЈ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ИСПУЊЕНОСТИ УСЛОВА ЗА ПРИЈАВУ И ОПРАВДАНОСТИ ПРЕДЛОЖЕНЕ ТЕМЕ ДОКТОРСКОГ РАДА ДОКТОРАНТА МИЛИЦЕ БОЖИЋ МАРОЈЕВИЋ

Веће Одељења за историју уметности изабрало нас је у комисију за писање извештаја о предлогу теме докторског рада „*Места буђења савести*“ као чувари колективног памћења, који је предала докторанткиња Милица Божић Маројевић. Уз образложен предлог теме, кандидаткиња је приложила биографију и библиографију.

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Милица Божић Маројевић, дипломирана историчарка уметности и мастер студија баштине, уписала је докторске судије историје уметности 2010-11. школске године и испунила је све програмом предвиђене обавезе, положивши 6 испита заједно са предвиђеним студијским истраживачким радом, као и самосталним истраживањима током досадашњих студија, а у оквиру пројеката Центра за музеологију и херитологију Филозофског факултета у Београду. Због изражених способности за унапређење комуникације у процесима едукације, вишегодишњи је сарадник у настави на предметима Семинара за музеологију и херитологију Одељења за историју уметности. Захваљујући завидном новинарском и уређивачком искуству, у Центру за музеологију и херитологију задужена је за односе са јавношћу и управљање пројектима и едицијама. Своје основно образовање у историјској науци о уметности систематски је усмеравала на проблеме историје и теорије музејског памћења и моделе трезорирања наслеђа, најпре на мастер Студијама баштине на Филозофском факултету, а потом кроз низ едукативних програма, радионица и пројеката националног и међународног значаја. Професионални музејски стаж је обавила у Музеју историје Југославије, где је и урадила стручни рад за кустоско звање.

Са друге стране, биографију јој испуњава изузетно ангажовање у невладином сектору управљања и коришћења наслеђа, али и у ширем контексту укључивања међународних конвенција у транзиционе процесе кроз које пролазе друштва са простора бивше Југославије. У уже професионалном сектору, кроз активности кандидаткиње уочава се ангажован критички приступ институционалној музејској пракси и богатство практичних предлога за побољшање постојећег стања. У том смислу, репрезентативни су реализовани пројекти: *Ка новом музеју, Едукација за дигитализацију баштине, Кустоси за 21.*

век, *Музеј као центар интегралне заштите, као и „Наука у друштву“*, који води Хемијски факултет у Београду (потпројекат Хемија и уметност) од 2010.

Систематичност у приступу и јасну визију у решавању проблема потврђује у радовима који су објављени у рецензираним научним публикацијама: *Kolekcionarski impuls. Istorija ideje o sakupljačima i njihovoj recepciji. Glasnik Narodnog muzeja Crne Gore god. 1, broj 1* (Nova serija. II knjiga 2005-2006), Cetinje, 185 – 197; Очување недодирљиве баштине. Модели памћења. Случај првог курса историје уметности, *Крушевачки зборник 15*, Крушевац 2011, 331-341; Стратешко планирање - потреба или популарни тренд? Један добар предлог, *Крушевачки зборник 15*, Крушевац 2011, 343-350; *Kako mi se dogodio Totalni muzej, Teme, Časopis za društvene nauke, 1/2012*, Univerzitet u Nišu, Niš, 405 – 406; *University Heritage As/In The Process Of Education: Some Ideas On Enhancing Professional Practice, Knjiga radova [elektronski izvor] i knjiga apstrakata*, Prvi naučni simpozijum sa međunarodnim učešćem *Teorija i praksa nauke u društvu: od krize ka društvu znanja*, 14-16. novembar 2012. godine, Beograd, Srbija; *Sites of Conscience as Guardians of The Collective Memory, Book of Abstracts, 1st Annual CCCS Conference "Cultural Memory"*, 5-7 September 2013, Skopje, Centre for Culture and Cultural Studies, 12; *Идентитет(и) кустоса. Мултидисциплинарни приступ*, Зборник Центра за музеологију и херитологију, Београд (у штампи).

Истовремено, темељно изучавање историје и теорије наслеђа учинило је да је кандидаткиња била не само поуздан, већ и критички конструктиван сарадник у пројектима реафирмација основних хуманистичких вредности, али и подстрекач ревитализације стандарда професионалног деловања и етичке доследности у осетљивим међусекторским пројектима које, често по грубој типологији, нуди међународна заједница. Издвајамо програме културних разноликости, те оне у вези са одрживим развојем културне баштине у региону. И ове ставове поткрепљују запажена излагања на међународним конференцијама и публиковани радови: *The Best In Heritage* (Дубровник, 2007), конференција; *Cultural Diversity And Cultural Industries; French Legislation In The Manner Of Cultural Diversity; Intercultural Dialogue* (Београд, 2008) семинар; *Res Artis Conference And General Meeting* (Амстердам, 2008), стручни рад на тему: *Founding of the residential center for artists*

in function of viability and development of Senjski mine; потом публикација *Писање медија о пресуди Међународног суда правде за геноцид* (ФХП, 2008); као и анализе процеса меморијализације у БиХ рађене за Развојни програм Уједињених нација.

Све би ово били значајни предуслови да кандидаткиња са завидном поузданошћу формулише своју тему докторског рада као научно-истраживачку дилему: *могу ли места буђења савести постати модели очувања колективне меморије у транзиционим друштвима која су у недавној прошлости претрпела масовна страдања*. Тема одсликава претходно приказано научно и стручно искуство Милице Божић Маројевић, али нам и указује на добро пројектовано истраживање на реалном и доступном простору у вези са проблемима за које је изгледно понудити моделе решавања који су оптималнији од увезених пројеката.

Наведено је, сматрамо, сасвим примерена потврда испуњености услова за пријаву теме и компетентности кандидаткиње за приступ изради докторске теме.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет свог рада кандидаткиња одређује у областима које својим разлозима постојања и научним интересима обухватају музеологија и херитологија у њиховом историографском и прагматичком смислу. Тачније, *проблему тумачења недавне негативне прошлости* као предмету музеализације, одговара најзначајни део генезе савремене науке о тезаурацији искуства. Истакнути стадијум те генезе је издвајање теорије *неопипљивог наслеђа*. Стога кандидаткиња *”Места буђења савести* као моделе очувања колективне меморије у транзиционим друштвима која су у недавној прошлости претрпела масовна страдања” најављује као *”проблем повезивања сећања, као елемента неопипљиве баштине, са физичким простором, те размишљања како тај однос интерпретирати као музеолошку вредност”*. Дефинисање чврсте везе између *неопипљивог* садржаја памћења, физичког *простора и предмета* који одржавају и подстичу сећање, те дефинисање комуникацијских кодова који ће очувати трезорску позданост кроз процес стандардне музеализације, кандидаткиња везује за темељни појам херитологије - *музеолошку вредност*. Управо је ово средишње питање око кога се у образложењу предмета тезе расправља са завидним напором да се раздвоје научно одржива

објашњења од прагматичких модела међународне легислативе, попут *транзиционе правде* и сличних, на брзину изведених научних кодификација. С тим у вези, о новосинтагмама *места буђења савести* и *транзициона правда*, изложена су критичка, превасходно херитолошка објашњења као полазишта за конкретна истраживања на вишеслојно знаковитом простору савременог топоса *Брчко Дистрикт*. Критичка анализа типизираних модела *превазилажења негативног наслеђа* које нуди међународна заједница преко програма УН, како је видљиво из подробног образложења, основа је за изналагање ефикаснијег дугорочног програма критичког памћења, који ће оптимализовати најновија теорија мнемозофије и херитолошке праксе. Рачуна се на реафирмацију процеса музеализације која обједињује научну истину и њену културну употребу.

3. *Опис садржаја*

Сходно дефинисаном предмету тезе и постављеним циљевима, кандидаткиња је најавила, поред уводног и закључног поглавља, и расправу у четири целине. *Уводно поглавље* обухвата теоријско постављање проблема везе неопипљиве баштине (сећања) са простором историјског збивања, као и излагање научних основа за анализу процеса изградње (музеализације) и интерпретације музеолошке вредности. Истраживачки део се одређује историјски, географски, кроз преглед претходних истраживања и придружује му се историографија меморијалних историјских модела као претеча *места буђења савести*. Следе *расправна поглавља* о *Појаму места буђења савести*, *Моделима памћења* у хуманистичким дисциплина, те једно *поглавље* упоредних анализа савремених меморијала у Европи. Централно место има *поглавље Пример из праксе* - „*Место буђења савести*“ у *Брчко Дистрикту Босне и Херцеговине* у којем ће се излагати резултати теренских истраживања. *Закључна разматрања* указују на значај „*прављења места буђења савести*, њихов допринос очувању материјалне и недодирљиве баштине, као и улогу у формирању културе памћења“, пре свега као ефикаснијег едукативног, културног и научног модела од „*класичних облика музејских активности* (музеја помирења, на пример) или других форми презентације наслеђа у мултиетничким срединама“. У закључку се најављује и

поткрепљење тезе о памћењу као корелату научног и интерпретацијског (излагачког), односно музеолошког (документацијског) и културног наратива.

Образложење прати исцрпна литература за све области обухваћене истраживачким задатком.

Предложена структура рада произлази из *плана рада* за чију реализацију постоје конкретни истраживачки уговори и гарантована доступност кључним изворима.

4. Основне хипотезе од којих ће се полазити у истраживању

У средиште своје истраживачке хипотезе, кандидаткиња уводи претпоставку да су меморијали у "најдиректнијој вези са потребом појединаца, породица и друштва у целини да памте одређене личности и догађаје", односно, конкретније, да "жртве кршења људских права не могу да забораве, а да државе морају да изнађу начин да сачувају сећање на злочине". Са друге стране, како историјска наука о догађајима из блиске прошлости још не доноси коначан суд, а чињеница је да "се у музеј, у најширем значењу тог термина, иде због препознавања *истине*", док "комеморативне активности обезбеђују емотивни аспект" очувања сећања, претпоставка је да *место буђења* савести, као меморијал који задовољава наведене критеријуме, представља адекватан начин за очување колективног памћења".

Ова претпоставка је захтевала сасвим одређени методолошки склад.

5. Методе које ће се у истраживању применити

У том смислу одржавају се генералне окоснице музеолошке методологије, историографије и социолошког истраживања, али са знатним ослањањем на ширу, обухватнију, херитолошку теорију. Култура сећања, као њен методолошки инструмент, указује се као најефикаснији у намераваном истраживању. Оно би, према плану, било хармонизовано кроз два основна тока: теоријски и документарно-емпиријски. Како је образложено, "методологију истраживања базирали смо на теорији музејске комуникације, која у процесу сазнања тежи да успостави комуникацијски ток полазећи од музеалије, као основе музеолошких истраживања, а у циљу презентације. Реч је о интердисциплинарној и

мултидисциплинарној свеобухватној анализи: формалној, структуралној и коначно компаративној”. Поред историографског приступа за опис вредности наслеђа, ”у раду ћемо примењивати методологију херитолошког описа значењских вредности *нематеријалног* наслеђа”, са намером ”да се примени одговарајући модел његове презентације у оквиру *места буђења савести*”. У овом смислу, кандидаткиња истиче важност ”*информацијског метода*, на основу којег ћемо разликовати три приступа предмету културне баштине - документацијски, комуникацијски и информацијски”, првенствено због улоге документације у заштити значења предмета баштине. ”Значење се документује бележењем интерпретације вредности предмета, затим документацијом музеалности (као јединства материјала, облика и значења појединог предмета баштине) или оних функција које су очитане у предмету и по којима се смањује поље његове музеалне неодређености, а повећава поље музеалне одређености”. Истакнуто је да ће тек ”тако прикупљени подаци одговарати индуктивном истраживању социјалних стања и владајуће парадигме идентитета”.

Поред историографске и херитолошке методологије, у изради предлога презентације и облика комуникације нематеријалног наслеђа, кандидаткиња се определила за мултидисциплинарни приступ, уобичајен у комуницирању вредности културне баштине, уз претпоставку да би обједињени приступ обезбедио заштиту, чување и презентацију колективног памћења ”и у том контексту одговорио постављеној хипотези”.

6. *Очекивани резултати и научни допринос*

Предлог упућује на могући допринос у оквиру теорије комуникације музејске вредности, али и на значајно унапређење разумевања сложених процеса који утичу на формирање модуса памћења негативног наслеђа. Како је ово унапређење једнако ствар критике идентитетских парадигми колико и традиционалне музеологије, које су у предлогу ове кандидаткиње темељно образложене, очекује се да резултати истраживања дају значајан интердисциплинарни допринос херитолошкој интерпретацији и музеолошкој

рецепцији и комуникацији пре свега колективног памћења *негативног* наслеђа блиске прошлости.

7. Закључак:

Кандидаткиња је тему свог докторског рада одабрала на основу доброг познавања проблема музеализације блиске прошлости, те проблема теоретизације савремених идентитета. Уочавајући дуго опстајање старих парадигми у меморијализацији, претпоставила је да је прескромна културна употребљивост стереотипа у тумачењу *блиске прошлости* плод узајамне непотпуности историзације и презентације *негативног наслеђа*. За ову претпоставку кандидаткиња сматра да је истраживачки врло индикативно сучељавање традиционалне парадигме меморијализације и нове парадигме *места буђења савести*. Одбрану ове друге најављује кроз афирмацију херитолошког приступа наслеђу, пре свега као обухватном документованом очувању и одржању памћења. Шта год оно носило, вредно је као документ, а само тада и као извор вере у истину и једини гарант колективне вредности. Како се стиче уверење да је хипотеза која је постављена на непосредном репрезентативном истраживању, теоријски и историографски врло утемељена, очекује се да најављеним компаративним анализама у раду буде и профилисан оптимални модел будућих *места буђења савести*, као видан херитолошки и музеографски допринос.

Предлажемо Већу да докторанту Милици Божић Маројевић одобри рад на докторској теми „*Места буђења савести*“ као чувари колективног памћења.

Чланови комисије за оцену испуњености услова и оправданости за пријаву докторске теме докторанта Милице Божић Маројевић:

професор др Милан Ристовић

др Драган Булатовић, доцент, ментор

др Ненад Радић, доцент

др Милан Попадић, научни сарадник